

7. Konzervativní ekonomie

Obsahově se vztahuje ke kapitolám: 11.6. – 11.7., 15., 17.1. – 17.4., 18.3. – 18.5.

7.1 Liberální zdroje

Jedním z proudů, který se formoval v období krize neoklasické ekonomie, se stala renesance liberalismu. Je spjata se třetí generací rakouské školy, do které patřili mj.:

Ludwig von Mises: 1881 – 1973

Friedrich A. von Hayek: 1899 – 1992

V období mezi světovými válkami se liberální ekonomické myšlení rozvíjelo v podmínkách, které nebyly tomuto myšlenkovému směru nakloněny.¹ Liberálové se soustředovali na několik základních myšlenek, kterými chtěli ovlivnit nastupující vliv státního intervencionismu. Jednalo se především o následující ideje:

- tržní systém má své problémy, ale hlavní proud má tendenci je přeceňovat tím, že je považuje za obecné a dlouhodobé
- není doceňována autoregulační schopnost nedokonale konkurenčního trhu
- nezbytnou podmínkou rozvoje a prosperity je zajištění osobních svobod, včetně svobod ekonomických, protože pokrok je prosazován díky schopnostem nadprůměrných jedinců (elity), nikoliv činností mas.

Zcela klíčovou v dalším vývoji se stala otázka racionality ekonomického (hospodářského) systému. V roce 1922 vydal L. von Mises knihu *Socialismus: Ekonomická a společenská analýza*. V knize byl nastolen spor o racionalitu socialistického hospodářství. V Misesově ekonomii je také obsaženo přehodnocování řady otázek, na kterých se prosazovaly různé kolektivistické ideje. Jeho východiskem se stal metodologický individualismus rakouské školy, který vyústil do:

- pojetí ekonomie jako praxeologie (1949). Ekonomie není vědou samou o sobě, je **integrální součástí obecné vědy o lidském jednání – praxeologie**.
- **Člověk jedná a jeho jednání je účelné** (výchozí axiom praxeologie). Člověk se snaží dospět k subjektivně lepší situaci, než v jaké se nachází = racionalita lidského jednání.
- **Odlišoval lidské jednání a lidský plán**. Člověk se v jednání řídí individuálním subjektivním plánem. Jeho jednání může být řízeno jen vlastním plánem, ne plánem jiných. Zná svoje potřeby a možnosti, jeho plán obsahuje racionalitu. Z této pozice odmítá racionalitu hospodářství, které je řízeno centrálním plánem, ve kterém jednání člověka podle tohoto plánu se dostává do rozporu s jeho individuálním plánem.
- Problém racionality a omylu je řešen o Misesse takto: **Lidské jednání je orientováno na budoucnost, obsahuje očekávání i nejistotu, protože budoucnost je nejistá, neznámá. Omyl je možný a není v rozporu s racionalitou**.

K důležitým otázkám, které ovlivnili další vývoj ekonomie patřilo i zdůraznění, že peníze se nemusí v ekonomice chovat neutrálně, že mohou vyvolat hospodářské poruchy, vznik hospodářských cyklů.

Určitým vyústěním kritiky intervencionismu se stala kniha **Friedricha A. von Hayeka** *Cesta do otroctví* (1944). V knize jsou důsledně odlišeny dvě roviny diskusí o socialismu:

- ideál spravedlivější společnosti, po kterém společnost toužila
- způsoby jeho praktického prosazení, které znamenají omezování lidských svobod a dostávají se do rozporu se základy tržního hospodářství. Hayek ve svých pracích zdůrazňuje, že:

Relevantní informace – informace týkající se jednotlivých okolností na určitém místě a v určitém čase jsou vlastněny pouze individuálně a jejich znalost existuje pouze v rozptýleném stavu. Informace je pouze osobní, nesdílitelná a necentralizovatelná. Proto *jediným koordinačním mechanismem pokročilé je cenový, tržní mechanismus. Právě proto, že je složitá*.

¹ Blíže základní souvislosti krize neoklasické ekonomie a vzniku moderní makroekonomie J. M. Keynesa.

Vztah tržního a centrálně plánovaného hospodářství a z toho plynoucí role státu patřila ke klíčovým otázkám i **německého neoliberalismu**. Jednalo se o teoretický přístup, který se zformoval v průběhu 20. let a sehrál v ekonomickém myšlení 20. století mnohem významnější roli, než se původně předpokládalo. Zpravidla je spojován s meziválečným Německem, nicméně jeho působnost byla širší.

Pojícím prvkem početného proudu stoupců, s odlišnými názory na řadu dílčích otázek, se stal důraz:

- na volnou soutěž
- na volnou tvorbu cen, tzn. na tržní mechanismus

Jedná se o nezbytné předpoklady úspěšného fungování hospodářství, růstu blahobytu.

Ve srovnání s liberalismem 19. století je nově pojata role státu. Pojetí odpovídá proměnám, které přinesl vývoj kapitalismu i poznatkům o tendencích směřování prostředí volné soutěže, které byly rozvíjeny již německou historickou školou. To vede u mnohých neoliberalů k rozlišení soustavy:

- **laissez faire** - soustava hospodářské svobody, ve které dochází ke vzniku monopolů narušujících konkurenci
- **tržní konkurence** - která je podmíněna určitými formami státní aktivity.

K hlavním představitelům neoliberalismu patřili:

Walter Eucken: 1891 - 1950

Alexandr Rüstow: 1885 - 1963

Alfred Müller-Armack: 1901 - 1978

Ludwig Erhard: 1897 - 1977

Wilhelm Röpke: 1899 - 1966

Ve formování neoliberalismu sehrála významnou roli série článků, kterou v polovině třicátých let publikovali členové katedry politické ekonomie na Freiburské univerzitě v čele s **Walterem Euckenem** s názvem: *Organizace hospodářství*. V nich byly položeny základy tzv. **Ordonauky**.

Ordonauka navazuje metodicky na učení M. Webera o tzv. ideálních typech. Na rozpracování se podílel především W. Eucken. Základem je rozlišení dvou forem plánování:

- plánování, které se omezuje výlučně na izolované hospodářské jednotky (domácnosti, podniky), hospodářská činnost jednotek je sladována v procesu vzájemné konkurence (princip koordinace)
- plánování zahrnující celé národní hospodářství, přičemž se činnost jednotek řídí rozhodnutím plánovacího centra. (princip subordinace)

Těmito dvěma formám plánování odpovídají dva ideální čisté (myšlenkové) typy institucionálního rámce hospodářské činnosti:

- tržní hospodářství - hospodářská činnost řízena výlučně plány jednotlivých jednotek a existuje totální koordinace
- řízené hospodářství, hospodářská činnost se řídí výlučně jednotným centrálním plánem a existuje totální subordinace.

W. Eucken zdůrazňoval, že metodou abstrakce je možno dospět ke dvěma čistým formám hospodářské součinnosti lidí - typům hospodářských řádů

- tržní hospodářství - spojené trhem a decentralizované
- centrálně řízené hospodářství - řízené z jediného centra

Podle Euckena jsou tyto čisté typy ze skutečnosti odvozeny, nicméně reálně neexistují. Pouze slouží k poznání skutečnosti, neboť jsou v nich všechny stavební kameny, z nichž jsou bodovány konkrétní hospodářské systémy všech dob. Ty jsou ve skutečnosti jistou směsicí. Proto je možno klasifikovat konkrétní hospodářství jako převážně kolektivistická či převážně individualistická.

Z těchto východisek byla vybudována Koncepce svobodného sociálního tržního hospodářství, která se především L. Erharda stala v roce 1949 součástí vládního programu CDU. Základní zásady byly vymezeny následovně:

1. zásada otevřených trhů - volná konkurence
2. zásada smluvní svobody - tj. dokonale svobodné volby odběratelů a dodavatelů
3. zásada soukromého vlastnictví
4. zásada ručení - hmotná odpovědnost za hospodářská rozhodnutí na bázi soukromého vlastnictví.

Jejich prosazování se mělo řídit heslem: *Plánování hospodářských forem ano, plánování a řízení hospodářského procesu nikoliv*. Heslo vyjadřuje základní postuláty ordonauky – učení o řádu. Stát má povinnost prosadit konkurenční řád a pečovat o jeho funkční způsobilost. Objektem působení nejsou makroekonomické veličiny, ale institucionální základy tržního mechanismu (konkurence). Proto rozlišovali dva směry hospodářské politiky:

- ORDNUNGSPOLITIK – utváření konkurenčního řádu
- PROZESSPOLITIK – ovlivňování ekonomických veličin.

V pojetí ordoliberalismu jde o první z politik, neboť ekonomické procesy se řídí samovolně. Proto se funkce státu vymezuje následovně:

- stanovení pravidel v jejichž rámci se má rozvíjet hospodářská aktivita a zajištění jejich ochrany.
- podpora volné konkurence a opatření proti jejímu narušování monopoly
- státní intervence pouze v případech, kdy návrat k rovnováze není zaručen na základě volného pohybu cen (včetně mezd).

7.2 Monetarismus

Vznik monetarismu je spojován s tzv. chicagskou školou a polovinou padesátých let 20. století. Monetarismus se stal základním proudem konzervativního směru ekonomie v 70 letech. Jeho vývoj byl silně poznamenán tím, že se rozvíjel jako kritika vládnoucí neokeynesiánské doktríny. Ústřední osobností monetarismu od vzniku až do současnosti je **Milton Friedman**. Vliv Milтона Friedmana ve druhé polovině 20. století je mimořádný. Dominující myšlenkou jeho díla je snaha prokázat, že hospodářský liberalismus má přednost.

Hlavní práce:

Monetární historie Spojených států 1867 – 1960 (1963)

Příčiny a důsledky inflace (1963)

Kapitalismus a svoboda (1962)

Platební bilance: volné versus fixní měnové kurzy (1967)

Svoboda volby (1980)

Tržní mechanismus a centrální ekonomické plánování (1981)

Mezníkem vzniku se stal rok 1956, kdy se konala na univerzitě v Chicagu konference liberálně orientovaných ekonomů, ze které byl vydán sborník *Studie o kvantitativní teorii peněz*. Ústřední problémy byly význam peněžního sektoru v soudobé tržní ekonomice a z této pozice vyslovovaná doporučení pro hospodářskou politiku. V konfrontaci s neokeynesiánstvím nedoceňujícím význam peněz, se stalo motem *peníze mají význam. Moto*

Friedman se zaměřoval původně na teorii peněz a na monetární politiku. V kritice keynesiánství a jeho fiskální politiky se soustředil na otázky výdajů a sám považuje za svůj přínos analýzu spotřební funkce. Pokusil se dokázat, že výdaje na spotřebu jsou stabilnější než předpokládá keynesiánství. Podle Friedmana ukazují empirické výzkumy na to, že lidé přizpůsobují svoji spotřebu změnám dlouhodobého očekávaného důchodu – permanentního důchodu. Přechodným změnám v důchodu věnují menší pozornost. Roli sehrává i to, že domácnost zůstává věrná svým spotřebním zvyklostem (setrvačnost ve spotřebitelském chování). Od stability výdajů na spotřebu dospěl k hypotéze o tzv. permanentním důchodu, který se stal jednou klíčových kategorií monetarismu.

Friedman vychází z metodologického individualismu, jako celá neoklasická ekonomie. Je zastáncem metodologického pozitivismu. Cílem pozitivní vědy je vytvoření teorie nebo hypotézy, které poskytují platné a smysluplné předpovědi o dosud nepozorovaných jevech. Pozitivní ekonomie:

- musí být vnitřně logicky konzistentní a používat pojmy, které mají smysluplné empirické protějšky
- musí být empiricky testovatelná
- jediným testem platnosti teorie je to, zda její předpovědi jsou v souladu s hospodářskou realitou

Cílem teorie je poskytovat správné předpovědi. Nejde o to testovat předpoklady, ale její závěry.

Friedman využil poznatky o permanentním důchodu ve své teorii poptávky po penězích a argumentaci její stability. Transakční poptávka je závislá na spotřebních výdajích a ty na permanentním důchodu, a proto je i poptávka po penězích stabilní.

Pod vlivem keynesiánství se šířil názor, že na penězích nezáleží a že množství peněz v oběhu je pouze pasivním odrazem vývoje ekonomiky. Proti tomu postavil Friedman koncepci, v níž peníze jsou významné a jsou dokonce hlavním činitelem, který ovlivňuje:

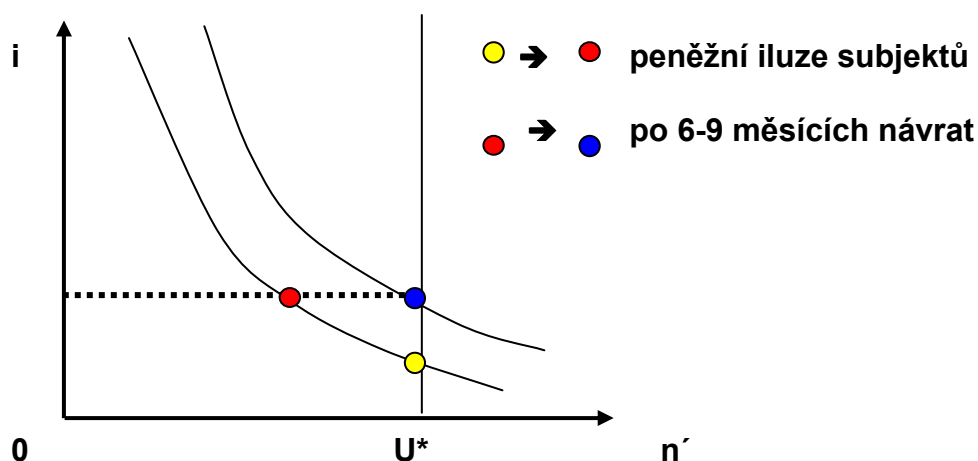
- v krátkém období reálné veličiny
- v dlouhém období nominální veličiny.

Stabilitu poptávky po penězích vysvětluje pomocí chápání peněz jako jedné z forem aktiv a efektivně fungujícím trhu aktiv (vedle peněz vystupují ještě akcie, obligace, zboží dlouhodobé spotřeby). Poptávka po aktivech je závislá na bohatství (důchodu), dále výnosnosti, likviditě a rizikovosti jednotlivých aktiv ve vzájemném srovnání. Mění se výnosnosti se díky přesunům v poptávkách po jednotlivých formách aktiv vyrovnávají a v delším období je poptávka závislá pouze na důchodu. Ten chápe jako tzv. permanentní, jehož vlastností je stabilita v čase. Proto je stabilní i poptávka po penězích a *nerovnováha na trhu peněz* (vztah mezi nabídkou, která je pod kontrolou centrální banky a stabilní poptávkou) *může být vyvolána pouze neočekávanou změnou v nabídce*. Nestabilita peněžního trhu se přenesla do reálného sektoru ekonomiky.

Dalším důležitým prvkem Friedmanova učení se stala kritika Phillipsovy křivky a idea přirozené míry nezaměstnanosti. V prosinci 1967 vystoupil s kritikou keynesiánské představy o zaměnitelnosti mezi inflací a nezaměstnaností, která byla uplatněna v hospodářské doktríně. Tato kritika se opírá o tzv. *adaptivní inflační očekávání a peněžní iluzi*. Krátkodobě je sice pozorovatelná zaměnitelnost mezi inflací a nezaměstnaností, ale je důsledkem tzv. peněžní iluze do které upadají ekonomické subjekty. Ty nejsou schopny v krátkém období rozlišovat mezi nominálními a reálnými mzdami a cenami. Vývoj proběhne následujícím způsobem:

- Centrální banka zvýší nabídku peněz a růst nominálních mezd je vnímán jako růst reálných mezd.
- Důsledkem je růst nabídky práce.
- Firmy zpočátku nerozeznávají mezi inflačním růstem cenové hladiny a růstem relativních cen svých výrobků
- Důsledkem je zvyšování produkce.
- Tedy: růst inflace je doprovázen růstem produkce a snížením nezaměstnanosti, ale peněžní iluze vyprchá, zaměstnanci a firmy si uvědomují, že se jedná o pouhou inflaci (všeobecný vzestup cen) a snižují nabídku. Nezaměstnanost se vrací na výchozí úroveň: *přirozenou míru nezaměstnanosti*.

V procesu hrají důležitou roli tzv. adaptivní inflační očekávání. Jestliže inflace určitou dobu trvá, promítne se do inflačních očekávání a ekonomické subjekty se tomu přizpůsobují. Přechází do dlouhodobých kontraktů jako cenové požadavky. Očekávaná inflace se přeměňuje v inflaci skutečnou. Proto návrat k přirozené míře nezaměstnanosti není doprovázen snížením inflace na předchozí úroveň, inflace setrvačně zůstává.

Po 6-9 měsících vyprchá peněžní iluze a ekonomika se vrátí na původní úroveň míry nezaměstnanosti se setrvačnou inflací. Neexistuje dlouhodobá zaměnitelnost inflace a míry nezaměstnanosti.

Míra inflace je stálá, protože se nemění inflační očekávání. Je to návrat k teorii dobrovolné nezaměstnanosti a neoklasické teorii trhu práce, který se čistí (vyčišťuje se) pohybem reálné mzdové sazby. Významné místo zaujal při renesanci trhu v ekonomické teorii. To souvisí se vztahem k rozpočtové a měnové politice:

Friedman vstoupil do sporu fiskalismus versus monetarismus. Rozpočtová politika je málo účinná.

Příčinnou je efekt vytěšňování (*růst vládních výdajů → půjčky → růst úrokových sazeb → pokles soukromé investiční i spotřební poptávky*).

Důsledek: rozpočtový deficit nemůže významně zvýšit agregátní poptávku.

Měnová politika je vysoce účinná při ovlivnění poptávky a národního důchodu, ale varoval, že centrální banka nemůže monetární politikou dlouhodobě ovlivnit úroveň zaměstnanosti.

Kritizoval keynesiánskou hospodářskou politiku, že chce stimulovat agregátní poptávku pomocí nízké úrokové míry a zdůrazňoval, že levné peníze nevedou k dlouhodobému cíli. Nejdříve sice růst množství peněz vyvolá pokles úrokových měr (tzv. efekt likvidity), ale popsál, že v návaznosti povede chování subjektů k tomu, že poroste úroková míra. Centrální banka **nedosáhne snížení úrokových měr, proto** doporučil nahradit řízení úrokových měr řízením měnového agregátu. Odtud vychází základní doporučení hospodářské politice. Významná je monetární politika, jejíž chyby mohou vyvolat nestabilitu hospodářství. Centrální banka musí zabezpečovat, aby nabídka peněz v ekonomice rostla tempem, které odpovídá růstu výkonu ekonomiky v čase. Zlaté pravidlo: stálé tempo růstu peněžní zásoby (3 – 5%). **Stabilita peněžního sektoru garantuje stabilitu ekonomiky.**

7.3 Nová klasická makroekonomie

Významným proudem protikeynesiánské revoluce se stala škola racionálních očekávání. (v 70. letech se začala formovat jako monetarismus II, v současnosti zpravidla nazývána nová klasická makroekonomie). Metodologicky navazuje na tradici monetarismu, ale formovala se jiným směrem než propracováváním monetaristických poznatků. Představuje vyhraněnější obhajobu tržního systému a alokační schopnosti trhu. Vychází z předpokladů dokonale pružných cen a mezd, ekonomiku chápe jako vnitřně stabilní a nerovnováhy mohou být vyvolány výlučně působením exogenních vlivů. Jednoznačně odmítá státní intervenci. Bezprostředním zdrojem se stala hypotéza racionálních očekávání, jejímž autorem je J. F. Muth, ve stati *Racionální očekávání a teorie pohybů cen* z roku 1961.

Uznání v 70-tých letech je spjato s pracemi, které se vztahují k hypotéze o přirozené míře nezaměstnanosti. K hlavním představitelům patří:

Robert E. Lucas: 1937

Thomas J. Sargent: 1943

Robert J. Barro: 1944

Vůdčí osobností je Robert E. Lucas, který absolvoval Chicagskou univerzitu v roce 1959 a od roku 1975 na ní znovu působí. V roce 1995 získal Nobelovu cenu za ekonomii. Hlavní práce:

Investice v podmínkách nejistoty (1971)

Studie teorie průmyslového cyklu (1981)

Model hospodářských cyklů (1987)

Studie v teorii hospodářského cyklu (1994)

Hlavní přínos spočívá v aplikaci hypotéza racionálních očekávání. Nahradil Friedmanův předpoklad adaptivních očekávání (subjekty formují svá očekávání na základě zkušenosti z minulosti) koncepcí racionálních očekávání (subjekty při odhadování budoucího vývoje využívají nejen informace z minulosti, ale také veškeré informace dostupné ze současnosti). Vychází z neoklasického pojetí fungování trhu práce s tím, že zaměstnanci sice neznají cenovou hladinu, ale jsou schopni její vývoj racionálně předvídat. Přejít k makroekonomii je založen na přesvědčení, že východiskem konstrukce makroekonomických modelů musí být vždy mikroekonomické základy.

Koncepce racionálních očekávání zdůrazňuje, že subjekty jsou si vědomy významu informací, usilují o jejich získávání a snaží se je využít při tvorbě očekávání. Předpokládá dostupnost informací a za těchto podmínek platí, že chování, pokud není ovlivněno vnějšími vlivy, je zárukou stability

ekonomického systému. Pokud mají k dispozici odpovídající informace, neudělají tutéž chybu dvakrát. *Subjekty mohou udělat pouze chyby náhodné, nikoliv systematické* (což koncepce adaptivních očekávání nevyklučovala). Konečná racionalita systému je dána působením tržního mechanismu. Subjekty registrují všechny signály trhu, chovají se cílevědomě při shromažďování, zpracování i využívání všech informací (vychází nejen z cenových informací)

Z hlediska makroekonomického jsou rozhodující agregátní očekávání, která jsou souhrnem individuálních očekávání a mají ještě více poznatelný a předpověditelný rozměr. Chyby jednotlivců jsou náhodné a vzájemně se kompenzují.

Přístup je založen na předpokladu pružných cen a obnovuje plnou neutralitu peněz, tzn. změny množství peněz mohou ovlivnit pouze nominální veličiny.

Na trhu práce může být ovlivněna pouze nominální mzda, nikoliv rozsah zaměstnanosti. Změna nastane pouze tehdy, pokud si vývoj mezd subjekty vyloží jako změnu reálné mzdy. Zaměstnaní však pochopí omyl a úroveň se ustálí na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti. (Výklad popsán pomocí jevová a skutečná Phillipsovy křivky – obdoba krátkodobé a dlouhodobé u Friedmana). Nezaměstnanost je pouze dobrovolná a teoreticky se řeší jako problém substituce práce a volného času.

Krátkodobé oklamání subjektů státem může stát i v pozadí cyklických oscilací (chybná očekávání v důsledku neočekávané, náhlé změny nabídky peněz v ekonomice). Stabilita nabídky peněz je garancí stability výkonu.

Odmítavý postoj ke státní intervenci je dán již chápáním ekonomiky jako vnitřně stabilní soustavy. Neúčinnost státní politiky je vysvětlována pomocí Sargentovy teze o neúčinnosti jakékoliv hospodářské politiky:

*je-li zásah transparentní – pak je neúčinný
je-li zásah netransparentní – je destabilizující.*

V prvním případě je zásah neutralizován chováním subjektů, které jej zahrnou do svých očekávání, ve druhém případě znamená změnu podmínek a očekávání nebudou naplněna, subjekty budou nuceny měnit své chování.

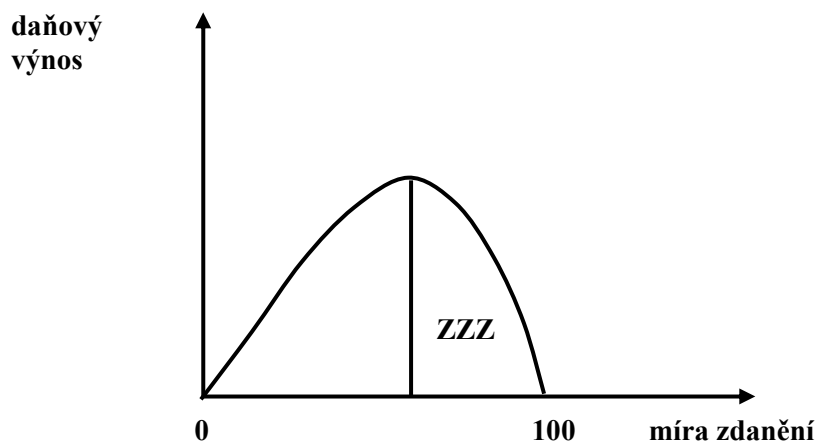
7.4 Ekonomie strany nabídky

Ekonomie strany nabídky získala popularitu v 70. – 80. letech, zejména díky kritice negativních důsledků vysokého zdanění na ekonomiku. V protikeynesiánské kritice (keynesiánství bylo teorií stimulace poptávky) se vyznačovala důrazem na nabídkovou stranu ekonomiky. Stejně jako celý směr konzervativní ekonomie je i tato škola orientována liberálně, chápe ekonomiku jako vnitřně stabilní soustavu, která je státní intervencí nerušována. Zdůrazňuje, že nejdůležitější podněty leží na straně nabídky. Jedná se především o podnět:

- k práci – byly oslabena sociálními dávkami
- k úsporám
- k investicím.

Uplatňování keynesiánské politiky způsobilo jejich oslabení, a proto ekonomiky ztratily výkonnost a vzrostla nezaměstnanost. V souladu se Sayem zdůrazňují, že pouhá podpora spotřeby nepřináší ekonomice žádný efekt. Kritizují keynesiánství především za tezi (předpoklad), že zdanění ovlivňuje pouze efektivní poptávku a zdůrazňují jeho možný negativní dopad na nabídkovou stranu ekonomiky. K ilustraci využívají Lafferovy křivky. **Arthur B. Laffer (1940)** je také nejvýznamnější osobností školy.

Obr.: Lafferova křivka

Křivka ilustruje, že od určité výše zdanění, se zdaňování stává faktorem utlumujícím ekonomickou aktivitu. Tentýž daňový výnos je dosažitelný při dvou úrovních zdanění. Přičemž musí platit, že nižší míře odpovídá vyšší úroveň ekonomické aktivity. Prosazují se vyšší podněty k práci i investicím.

Snížení zdanění vyvolá **ekonomický efekt**, kterým je růst ekonomické aktivity, tomu odpovídající růst výkonu a důchodů. Snížení zdanění se však **nejdříve projeví matematickým efektem**, kterým bude pokles příjmů (vybraných daní, neboť nižší sazbou se zatíží daný rozměr ekonomiky). Realizace tedy předpokládá, omezení výdajů ze státního rozpočtu, dokud nevzroste ekonomická aktivity a objem zdaňovaných důchodů.